

Metoderapport til SKUP

«Sprengstoffet» i fjordene

Journalist Laila Lanes, NRK Troms

Fokus på laksenæringen

Regjeringen vil femdoble omsetningen i sjømatnæringen og øke antall oppdrettsanlegg. Særlig gjelder dette i Nord-Norge fordi det er "så god plass" og mindre lakselus enn lengre sør i landet. Men NRKs gransking av næringen viser at lakselusproblematikken er økende også i nord og bruken av lakselusmidler, særlig hydrogenperoksid, går kraftig opp fordi lusa blir resistent også her.

Funn

Gjennom arbeidet vi gjorde i løpet av fem måneder, kunne vi påvise et økende lakselusproblem her nord, og at lakselusa også her blir mer og mer motstandsdyktig. Det fører til en økende bruk av medikamenter, blant annet en kraftig økning av det omstridte stoffet hydrogenperoksid. Siden det ikke fantes regionale statistikker over medikamentbruk, måtte vi gjøre en omfattende analyse av tall vi fikk fra Mattilsynet. Mattilsynet gikk fra først å se at det ikke var et stort problem, men innrømmet tilslutt problemet og kritiserte også næringen for å ikke ha en god nok beredskap.

Idé og bakgrunn

I 2015 og 2016 var det mye debatt rundt nye oppdrettsanlegg i Troms, særlig rundt arealkonflikter mellom tradisjonell fiske, fritidsfiske og oppdrett. Kommunene hadde vedtatt nye kystzoneplaner der plassering av anlegg var godkjent og der områder det ikke skulle være oppdrett var bestemt. Det var mye debatt rundt disse planene. Denne problematikken jobbet jeg mye med og laget flere saker

I løpet av denne jobbingen fikk jeg et klart inntrykk av at luseproblematikken ikke var så stor i Nord-Norge, særlig i Troms og Finnmark, som lengre sør. Det var en av årsakene til at regjeringen spesielt pekte på Nord-Norge når det var snakk om å øke produksjonen i næringen.

Det var heller ikke særlig fokus på at resistensproblemet hadde spredt seg nordover, tvert imot så virket det som alt var bare "fryd og gammen" i oppdrettsnæringen i nord.

Jeg begynte å stille meg spørsmål om alt var så rosenrødt som det kunne framstå, at vi hadde en nesten ikke-eksisterende lakselus- og resistensproblematikk i nord. Jeg la dette fram for redaksjonsledelsen og vi bestemte oss for å gå oppdrettsnæringen nærmere etter i sømmene for å se hvordan situasjonen egentlig var når det gjaldt luseproblematikken her nord.

Arbeidet skulle vise at vår antagelse var riktig, problemene var større enn det var gitt uttrykk for og bruken av lakselusmedisiner var i ferd med å endre seg, noe som klart indikerte et økende resistensproblem også her.

Underveis kom jeg også over en annen problemstilling, det viste seg at en stor del av bruken av det omstridte stoffet hydrogenperoksid ble rapportert feil inn til Mattilsynet.

En omfattende jobb

Det skulle vise seg å være en omfattende jobb å få ut informasjon om luseproblematikken. Det virket også fra starten av som om dette var noe man ikke ønsket å snakke så høyt om i fra offentlige myndigheter og i næringa, som om man hadde et ønske om bagatellisere det. Blant annet tok det flere måneder før Mattilsynet var i stand til å gi den hjelpen og de svarene vi bad om og svarene fra dem endret seg etter som vår dokumentasjon ble lagt fram for dem.

Min første henvendelse gikk til Mattilsynet i november i 2016, men det var først da våre tall påviste en negativ utvikling at vi fikk intervju med tilsynet, det skjedde i mai 2017. Jeg vil påstå at vi ikke ville fått det svaret, og de oppslagene vi fikk, hvis vi ikke hadde gjort de grundige undersøkelsen som ble vi gjorde.

Svarene fra Mattilsynet på mine første henvendelser førte til at jeg før jul i 2016 begynte å gå grundigere gjennom lakselusforekomstene, i første omgang i Troms. Fra februar 2017 kom

jeg inn i den såkalte På-gruppa i nord (gravegruppe) for NRK Nord-Norge og da inkluderte jeg Finnmark og Nordland i mitt arbeide.

Sist i februar slo Folkehelseinstituttet fast at det for første gang på mange år var en nedgang i bruken av lakselusmidler på landsbasis. Det sto i motsetning til de tallene jeg hadde funnet. For researchen jeg så langt viste at det gikk i motsatt retning i nord, her gikk bruken av medikamenter opp, for noen medikamenter ganske kraftig. At Nord-Norge skulle være satsingsområde for økende oppdrett samtidig som dette skjedde gjorde at vi fortsatt mente vi hadde en god sak.

Metodikk

Det er et møysommelig arbeid som ligger bak oppslagene vi til slutt fikk, av flere grunner.

For det første er hele problematikken rundt oppdrettsnæringen og veksten her, arealkonflikter, sykdomsproblematikk og lakselus og medikamentbruk et svært saksfelt med mange ulike problemstillinger. Vi hadde jobbet lite med dette i redaksjonen, oppdrettsnæringen hadde fått vokse også her nord uten særlig fokus i mediene.

Det var mye å sette seg inn i, og å sortere i forhold til det vi var ute etter. Blant annet var det til samme 13 ulike preparater som blir brukt i føret eller som behandling i bad enten for å bli kvitt lusa eller for å bedøve fisken i forbindelse med slik behandling. Alt dette er stoffer som påvirker miljøet, og jeg måtte bruke tid på å finne ut hva disse stoffene er, hvordan de blir brukt og hva forskningen sier om konsekvensene av dem.

Den største utfordring lå i at det ikke forelå statistiske oversikter om bruken som var enkle å bruke for å få ut denne informasjonen fra hverken Mattilsynet eller andre offentlige myndigheter. Det tok også tid å få ut informasjon.

På min første henvendelse i november 2016 fikk jeg til svar at informasjonen lå på lusedata.no og BarentsWatch sin nettside under fanen Fiskehelse. Lusedata.no gir en oversikt over lusenivået i hvert enkelt fylke, men har lite detaljinformasjon. BarentsWatch sin nettside gir mye informasjon, men det tar tid å bearbeide informasjon derfra. Her registreres alle rapporter som oppdretterne er pålagt å gi, uke for uke, til Mattilsynet om lusenivå, medikamentbruk, sykdomsforekomster, størrelse på anlegg mm. Her kan publikum, vanlige folk, fiskere og naboer av oppdrettsanlegg gå inn og få informasjon om anlegget, størrelse, eiere, lusenivå og hva slags medikamenter som brukes når. Også på Fiskeridirektoratets nettsted Yggdrasil fant jeg informasjon om blant annet alle lokaliteter, deres eiere og hvorvidt lokalitetene var i drift eller ikke.

Mattilsynet var unnvikende

Av lusedata.no gikk det fram at forekomstene av lakselus i anleggene i Troms lå litt over forekomstene året før stort sett i hele 2016. På spørsmål til Mattilsynet fikk jeg da til svar 29. november 2016 at: *«Generelt kan vi si at situasjonen for høsten 2016 viser et lusenivå som er litt høyere enn gjennomsnittet for tidligere år.»* Mattilsynet forklarte dette med at *«..enkeltlokaliteter med lusenivåer over grensen på 0,5 kjønnsmodne hannlus..»* og *«Erfaring tilsier at slike enkelthendelser dessverre fortsatt kan forekomme... og påvirker dermed gjennomsnittet negativt».*

Da jeg spurte om det er grunn til bekymring, ettersom lusenivået har vært lavere her enn før, fikk jeg til svar: *"Gjennomsnittet for antall kjønnsmodne hunnlus er tilnærmet identisk med foregående år. Mattilsynet vurderer på et generelt grunnlag at nåværende nivå på 0,1 er relativt lavt sammenlignet med andre fylker i Norge (her kan det foreligge sesongmessige variasjoner fra år til år, som kan være forårsaket av ulike årsaker). Lusas resistens mot ulike medikamenter har over*

tid utviklet seg i nordlig retning, noe som er bekymringsfullt i denne sammenheng, da de nordligste fylkene har historisk sett hatt mindre problemer knyttet til lakselus enn områdene lengre sør.

Som en konsekvens av denne utviklingen er det økt fokus på beredskap i forhold til håndtering av lus med nedsatt følsomhet og, eller resistens. En følge kan være større bruk av ikke-medikamentelle metoder, dvs. fjerning av lus ved hjelp av mekanisk avlusing, og, eller bruk av utslakting, og påfølgende brakklegging for slik håndtere lusesituasjonen i det aktuelle området."

Mattilsynet bekreftet her at det var bekymringsfullt at resistensen har bredt seg nordover. Jeg følte imidlertid likevel at Mattilsynet forsøkte å bagatellisere problemet.

Vi trengte mer data

Det var på dette tidspunkt jeg forsto at vi trengte mer data og mer eksakt informasjon om både lusenivå og medikamentbruk om vi skulle ha en sak, hva lå det i at Lusedata.no viste et litt forhøyet nivå av lakselus fra 2015 til 2016 samtidig som Mattilsynet sier at det er «tilnærmet lik»? Og er det da likevel ihht. Mattilsynet «bekymringsfullt» og krever «økt fokus på beredskap». Hvorfor snakket Mattilsynet med to tunger?

Oversikten fra lusedata.no var veldig grov og lite brukbar. Men på BarentsWatch fantes mye detaljert informasjon som jeg systematisk gikk igjennom. I et excel-ark laget jeg en oversikt over samtlige anlegg, først i Troms og så utpå vinteren etter at jeg ble involvert i den nordnorske gravegruppa, også for Finnmark og Nordland. Her kom det fram hvor mye lus de hadde (over 0,5 hunnlus pr. fisk som er den aksepterte grensen) og hvilke uker de hadde brukt ulike medikamenter i 2015 og 2016.

Den 9. februar 2017 konfronterte jeg Mattilsynet med mine tall fra dette arbeidet, den viste at mange anlegg hadde større problemer med å bli kvitt lusa og måtte bruke medikamenter og behandling lengre enn året før. Den viste også at 60% flere anlegg brukte medikamenter, både badebehandling og forbehandling, i 2016 sammenlignet med 2015, og at økningen fra 2012 var mye større enn det.

Dette skjedde samtidig kom Folkehelseinstituttet kom med sin årlige rapport om medikamentbruk som viste at det for første gang var en nedgang i bruken av lakselusmidler på landsbasis.

Men researchen jeg hadde gjort viste at det gikk i motsatt retning i nord, her gikk bruken av medikamenter opp, og for noen ganske kraftig.

Vi trengte nå informasjon om hvor mye medikamentbruken var gått opp i **kvantum**, og var det noen medikamenter som økte mer enn andre? Jeg ba på nytt om en oversikt og skrev samtidig i en e-post at vi var interessert i intervjuer vedr dette.

Svaret var at det ikke fantes slik statistikk som viste medikamentbruken på fylkes- eller regionalt nivå hverken hos Mattilsynet eller Folkehelseinstituttet.

Først etter at jeg nok en gang, den 27. februar, purret med henvisning til en artikkel på NRK.no tidligere der det sto: "**Tallene er hentet fra Mattilsynets innrapporterte resepter på bruk av medisiner mot diagnosen lakselus.**", fikk jeg materiale fra Mattilsynet.

Gjennomgang resepter

I løpet av mars 2017 fikk jeg omsider to store excel-ark fra Mattilsynet som inneholdt en oversikt over hver enkelt resept som var skrevet ut til alle anlegg i Nord-Norge. Det var et ark med mye informasjon, til sammen 3000 linjer sortert etter selskapenes navn og tidspunkt når de var brukt. Det betyr at medikamentene som var brukt på samme anlegg lå litt her og litt der i excel-arket og et møysommelig arbeid med å sortere det startet.

Siden vi var ute etter *mengden* medikamenter som var blitt brukt i 2015 og 2016 valgte jeg å sortere informasjonen i et nytt excel-ark. Hvert medikament måtte få en egen kolonne der mengden fra resepten ble ført og så lagt sammen. Ut fra dette kunne vi se at bruken av de aller fleste av medikamentene hadde økt, og at det spesielt gjaldt hydrogenperoksid, stikk i strid med Folkehelseinstituttets oversikt som var offentliggjort i februar.

Tallene viste at bruken av hydrogenperoksid var fordoblet i Nord-Norge fra 2015 til 2016, og i 2016 ble det brukt over 20 000 tonn. Bare i Troms økte bruken fra 50 tonn i 2015 til over 4 000 tonn i 2016. Den viktigste årsaken til dette var at lusa var blitt motstandsdyktig mot de andre lusemedisinene også her.

Annet virkestoff

Jeg hadde nå også lagt merke til at mange oppdrettsanlegg hadde rapportert inn bruk av "annet virkestoff". På spørsmål til BarentsWatch hva dette stoffet er, fikk jeg 19. januar svar at dette kun skal brukes ved spesielle tilfeller, *«f.eks. når legemiddelet har godkjenningsfritak eller det er brukt et nytt, godkjent medikamentell virkestoff som ikke står på liste over godkjente lusemidler i [rapporteringsskjema for lakselus.](#)»*

BarentsWatch svarte også at de ser at noen har misforstått dette og rapporterer feil, men uten å gi noen svar på hva dette «annet virkestoff» er.

Jeg stusset over dette, men hadde merket meg at Marine Harvest hadde bekreftet overfor avisa Framtid i Nord at de hadde brukt hydrogenperoksid før jul i et anlegg i Kvæningen, tidspunktet stemte overens med det som var rapportert som "annet virkestoff" i BarentsWatch i samme uke. På spørsmål til Marine Harvest, fikk jeg vite at de hadde rapportert inn "hydrogenperoksid" og at de ikke forsto hvorfor det var kommet til BarentsWatch som "annet virkestoff", de stilte seg undrende til dette. Jeg sjekket med flere andre selskapet og de bekreftet det samme. Jeg spurte i en e-post 27. 2. BarentsWatch om de kunne forklare dette, det virket også som om denne opplysningen kom som en overraskelse på Mattilsynet.

Den 13.3. fikk jeg følgende e-post fra BarentsWatch:

«Hei, Har fått beskjed om at det kan være en systemfeil hos Mattilsynet. Jeg gir beskjed så snart jeg vet noe sikkert. P.S. Bra jobba med å avdekke dette!»

Den 20. mars fikk jeg følgende forklaring fra Mattilsynet:

"Det var en teknisk feil som forårsaket feilregistrering. Oppdretteren har lagt inn riktige opplysninger i fagsystemet, men ved automatisk oversendelse fra fagsystemet til AltInn ble behandling med hydrogenperoksid lagt inn under felt behandling med «annet virkestoff». Hverken oppdretteren eller fagsystemet var klar over feilen før den ble påpekt og nå er den rettet opp."

Hvorfor er dette viktig? Det viste seg at ca. 75% av rapportering av "annet virkestoff" i Nord-Norge i realiteten var hydrogenperoksid, feilrapporteringen har skjedd over hele landet, men siden jeg ikke hadde gått gjennom data for resten av landet kan jeg ikke si hvor mye feilprosenten utgjorde. Problemet med dette er at publikum da får feilinformasjon om hva som er brukt av medikamenter, og jeg vil påstå at «annet virkestoff» virker med tilforlatelig enn hydrogenperoksid som er omstridt. Dette ga egne saker (se oversikt).

Kampen om intervjuer

Nå startet for alvor det som skulle bli en ny utfordring: å få intervjuer med de det gjaldt.

Overfor Mattilsynet hadde jeg tidlig antydning at vi ønsket intervju, de måtte selv avklare hvem det skulle være som uttalte seg vedrørende dette. Jeg fikk tidlig en forklaring om at det var høyt arbeidspress, og at de ønsket spørsmålene skriftlig først. Men allerede 13. februar fikk jeg i en e-post beskjed om at: *"Skal se på det snart, og komme med tilbakemelding i forhold til sted og tid."*

Den 10. mars 2017 sendte jeg en e-post med tallene jeg hadde kommet fram til og med spørsmål vi ønsker svar på. Her påviste jeg økning i medikamentbruken i Troms og Finnmark på de aller fleste stoffer, og spesielt hydrogenperoksid, og en økning i Nordland når det gjaldt hydrogenperoksid. Først 20. april fikk jeg et omfattende svar på e-post, her bekrefter Mattilsynet at de er bekymret for utviklingen og gjennomfører en rekke tiltak.

Jeg ba nå nok engang om å få en konkret avtale om intervju. Den 9. mai fikk jeg bekreftet at vi kunne få et intervju i Harstad i uke 20. Det hadde da gått tre måneder fra første forespørsel om et konkret intervju ble stilt før en avtale om intervju var i boks, etter utallige e-poster att og fram.

Så skal det sies at etter dette ble det vist en vilje til å hjelpe.

Intervju oppdrettsselskap og opptak i et anlegg

Jeg hadde siden januar/februar 2017 vært i kontakt med et oppdrettsselskap fordi vi ønsket å komme på opptak. Jeg tok først kontakt med Salmar, de har et anlegg i Solbergfjorden i Troms der de har hatt store problemer med lakselus. Jeg la fram problemstillingen, økende lakselus, medikamentbruk og resistens, og fikk løfter fra daglig leder i januar om at det ville være mulig å komme på opptak. Han ba meg sende en e-post med problemstilling og spørsmål, denne fikk jeg aldri svar på. Tida gikk, gjentatte henvendelser førte ikke til noen avtale, før jeg fikk løfter om at det ville være mulig i mai fordi direktøren i selskapet da ville komme til Nord-Norge, selskapet har hovedkontor på Frøya i Trøndelag. Det endte med at jeg i april begynte å lete etter alternativer og fikk kontakt med Salaks i Midt-Troms. Hit fikk vi komme på opptak i et av anleggene der de hadde brukt hydrogenperoksid to ganger høsten 2016. Her møtte vi ærlige ansatte som fortalte om økende problemer med lakselus, og som fortalte noe om hvordan hydrogenperoksid virket og respekten de hadde for stoffet.

Vi fikk også hjelp til opptak og intervju av en frilanser med oppdretter Eva Kristoffersen i Egil Kristoffersen og sønner i Bø i Vesterålen der de akkurat da, midt i mai, holdt på med badebehandling med hydrogenperoksid.

Underveis hadde jeg et gjort intervju med direktør for helse og miljø i Sjømat Norge, Henrik Stenwig i forbindelse med et møte i Tromsø i april, og hadde fått hjelp med intervju med statssekretær i Fiskeridepartementet, Roy Angelvik og med fagdirektør Tonje Høy i Legemiddelverket som var gjort at et team fra NRK Nordland sist i mars.

Med dette, og intervjuet med Mattilsynet som ble gjort 18. mai, samt opptak med rekefisker som var gjort på Ullsfjorden i påskeuka, og med forsker og professor Bjørn Hersoug som var gjort i mai, var vi klar for å bearbeide stoffet og begynne publisering.

Arbeidstid

Vi brukte mye tid på å jobbe med denne saken. I perioden fra november 2016 til sist i februar 2017 fikk jeg satt av om lag 3 uker til å jobbe med dataen i BarentsWatch. Fra sist i februar var jeg med i NRKs nordnorske gravegruppe og da jobba jeg heltid med dette prosjektet i tre måneder. Å bearbeide dataen i regnearkene vi fikk fra Mattilsynet tok et par uker. Jeg brukte ikke veldig mye fritid, bortsett fra en og annen telefon for å gjøre avtaler mm.

Totalt tok det fem måneder fra vi startet arbeidet til vi var klar for publisering.

Spesielle utfordringer

Det viste seg å være en egen jobb å finne ut om ansvarsforholdene mht bruk av medikamenter. Statens legemiddelverk har ansvaret for å godkjenne medikamentene og vilkårene for å bruke dem, oppdrettsselskapene leier selv inn veterinærer som skal sikre at gjeldende forskrifter ble fulgt og at velferden til oppdrettslaksen holdes på et akseptabelt nivå. Det er Mattilsynet som godkjenner reseptene som skrives ut. Dette skjer i en dialog med de innleide veterinærene. Det tok litt tid å sette seg inn i dette systemet.

Arbeidet ga følgende oppslag

Fire nettartikler med tilhørende tv- og radioreportasjer publisert samme dag i tillegg til en rekke oppfølginger på radio dagen etter som ikke nevnes her.

Sak 1) Publisert 22.05.2017

«Sprengstoffet» i fjordene

Stadig større mengder med kraftige medikamenter havner i fjordene i Nord-Norge fordi lakselusa er blitt resistent mot lusemedisin også her. Forskerne mener vi vet for lite om konsekvensene av medikamentene, men Sjømat Norge og regjeringen er ikke bekymret.
<https://www.nrk.no/troms/sprengstoffet-i-fjordene-1.13508847>

Nettartikkel + nett-tv-reportasje på 5:40 i tillegg til kortere tv-sak og radioreportasje, publisert på NRKs lokale sendinger samt på NRK riks og nrk.no (Dagsrevyen, Her og Nå)

Sak 2) Publisert 23.05.2017

Medikamentbruk kan ødelegge for oppdrettsnæringa

– Økende medikamentbruk mot lakselus og mer fisk i anleggene kan ødelegge oppdrettsnæringas renommé i Finnmark, mener fylkesordfører Runar Sjøstad.
<https://www.nrk.no/finnmark/-medikamentbruk-kan-odelegge-for-oppdrettsnaeringa-1.13528250> (oppfølging laget i samarbeide med team i Finnmark)

Sak 3) Publisert 23.5.2017

Oppfølging med professor: Problemene må løses....

Problemene med lakselus må løses før vi får vekst i næringen, mener professor Bjørn Hersoug. Samtidig undertegnet fiskeriminister Per Sandberg avtale med Kino om å selge mer oppdrettslaks. (Denne saken ble ikke laget nett av)

Sak 4) Publisert 24.5.2017

– Oppdrettsnæringa er ikke godt nok skodd for å takle slike utfordringer

Oppdrettsbedriften Egil Kristoffersen og sønner i Bø i Vesterålen bruker mye tid og penger på å holde kontroll på lakselusa. Men Mattilsynet er ikke tilfreds med beredskapen i bransjen.
<https://www.nrk.no/troms/-oppdrettsnaeringa-er-ikke-godt-nok-skodd-for-a-takle-slike-utfordringer-1.13529687>

Sak 5) Publisert 26.05.2017:

Tre av fire lusebehandlinger ble feilrapportert

Bare hver fjerde behandling med hydrogenperoksid i oppdrettsanlegg i Nord-Norge er rapportert inn riktig til overvåkningsnettstedet BarentsWatch.

<https://www.nrk.no/troms/tre-av-fire-lusebehandlinger-ble-feilrapportert-1.13532566>

Alle saker levert for nett, radio og tv.

Konsekvenser

Hvilke konsekvenser har så arbeidet og oppslagene gitt.

Oppslaget om feilrapportering av hydrogenperoksid fikk en direkte konsekvens, Mattilsynet og BarentsWatch lovet at dette skulle rettes opp. Vi har ikke kunnet påvise at dette ble gjort bevisst av næringen/leverandøren, og Mattilsynet sier de har de korrekte oversiktene over hvilke medikamenter som er brukt. Når publikum gjennom BarentsWatch er gitt muligheten til å følge med næringen og hvilke påvirkninger de har på nærmiljøet, er det viktig at de får korrekt informasjon av medikamentbruken. Mattilsynet og BarentsWatch beklaget feilen. Etter som jeg siden dette har jobbet med andre prosjekter, har jeg ikke fått sjekket om rapporteringen nå er korrekt.

Oppfølgingen av lakselusproblemene ble lagt om fra 2017. 1. oktober innførte regjeringen det såkalte «trafikklyssystemet», der antall lakselus på villaks skal avgjøre i hvilke områder det skal gis konsesjoner. Det var også svaret fra regjeringen på våre funn, og man kan derfor si at oppslagene ikke har hatt noen direkte konsekvenser ettersom oppfølging av lakselus likevel skulle legges om. Jeg mener likevel at oppslagene har vært med på bevisstgjøre mange, både oppdrettere, myndigheter og vanlige folk. Jeg merker en økt interesse blant andre journalister for å ta tak i denne problematikken og følge mer med hva som skjer i oppdrettsnæringen.

Jeg vil også spesielt fremheve at Mattilsynet, fra å bagatellisere problemene i det første svaret, til til slutt å ikke bare innrømme utfordringene næringen og myndigheten har, men også kom med kritikk mot næringen for å ikke ha god nok beredskap.

Arbeidet har også gitt oss et redaksjonen et godt grunnlag for å følge videre med oppdrettsnæringen når den nå skal vokse videre.